

Л. В. Терехова,

канд. філол. наук,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови;*

О. О. Драгомирецький,

канд. філол. наук, доц.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри французької філології*

ПОЛЯРИЗАЦІЯ РОЛЕЙ АКТАНТІВ У ГАЗЕТНОМУ МАКРОТЕКСТІ

У статті розглянуто особливості реалізації опозиції «свій»-«чужий» у денотативному просторі газетного макротексту, що зображує кризову ситуацію. Актанти, наявні в денотативному просторі як суб'єкти дії, мовлення та оцінки, схильні позбуватися нейтральності, тяжіючи до однієї з двох груп, представлених жертвою (потерпілою стороною) або агресором (винуватцем).

Ключові слова: «свій»-«чужий» / «ми»-«вони», газетний макротекст, кризова ситуація.

Реальністю сучасної газетної комунікації є взаємодія великої кількості авторів із великою кількістю читачів із використанням великої кількості текстів. Інтерес до великих комунікативних явищ, що базуються на багатьох текстах з'являється і відносно інших жанрів письма, залежно від ракурсу дослідження визначених як інтертекст (Р. Барт, Ж. Женетт, Ю. Кристева, а також Н. А. Кузьміна, В. Є. Чернявська), гіпертекст (Г. Ландау, У. Еко, В. Л. Епштейн), мегатекст (І. М. Колегаєва), надтекст (О. Г. Лошаков, Н. Є. Медніс, В. Н. Топоров), макротекст (І. М. Колегаєва).

У зв'язку з тим, що йдеться про читацьку роботу з великими текстовими масивами та про формування цілісних смислових структур на їх основі, можна говорити про бачення множини текстів у рамках єдиної смислової цілісності, що приводить до питання про те, які фактори забезпечують таку цілісність (або таке бачення). З іншого боку, спираючись на принцип масштабної інваріантності (один із принципів синергетики [4, с. 75; 6, с. 21]), певна множина текстів може бути досліджена як текст.

Об'єктом нашого дослідження є велике комунікативне утворення – макротекст, що складається з сукупності газетних публікацій, які висвітлюють

одну й ту саму тему, були оприлюднені у низці послідовних номерів одного газетного видання, характеризуються узгодженістю авторських позицій.

Вслід за І. М. Колегаєвою, вважаємо, що макротекстом є результат додавання певної множини текстів, смисл кожного з яких є важливим елементом для формування макротекстових смислів. Макротекст формується з «різних публікацій про ту саму подію» [8, с.119].

Матеріалом нашого дослідження є послідовність газетних статей, які утворюють тематичну єдність: «Теракти в Бостоні» (74 статті). Статті було надруковано в американській щоденній газеті “The New York Times” (NYT) у 2013 році. Нагадаємо, що кризова ситуація виникла через події 15 квітня 2013 р., коли у фан-зоні на фініші Бостонського марафону з інтервалом 12-13 секунд сталося два вибухи, у результаті були постраждалі та загинув.

Особливість газетного макротексту полягає в тому, що перші публікації не в змозі повною мірою висвітлити референтну подію, яка є надто масштабною. Таким чином, опис ситуації розтягується на множину публікацій, що утворюють хронологічну послідовність. Цінність кожної наступної публікації полягає в її накопичувальному інформаційному потенціалі: статті А+Б+В+Г+... , тобто інформація А + інформація Б + інформація В + інформація Г + ..., кожного разу відбувається «прирошення нових даних». Сума інформаційних складових забезпечує всебічне висвітлення кризової ситуації, зафіксованої у масштабі макротексту. Досліджувані тексти залежать від специфічності каналу, який відкривається для комунікації у чітко визначених часових межах щоденного газетного видання. У досліджуваному макротексті спільність теми «кризова ситуація» простежується і серед різних публікацій одного номеру (які ми позначили як горизонталь макротекста), і серед публікацій низки послідовних номерів (вертикаль макротекста) [17, с. 38].

Предметом розгляду у цьому дослідженні є один із «універсальних текстових смислів» ([13, с. 5; 16, с. 30]), що забезпечує цілісність макротекста – т. зв. людський фактор. Зокрема, у центрі денотативного простору текста опиняється людина (актант), вона є присутньою як мінімум у трьох іпостасях: суб'єкт мовлення, суб'єкт оцінки та суб'єкт дії. Далі ми розглянемо параметри зображення діячів та властиві їм функції, серед яких функція ідентифікації (від текста до текста, за принципом наскрізного персонажа), яка дозволяє забезпечити спаяність різних текстів, що формують макротекст.

Під час дослідження функціонування суб'єктів-діячів у публікаціях макротекста ми звертаємо увагу на характер матеріалу дослідження, оскільки йдеться про газетні тексти, що описують кризову ситуацію. Раніше ми пропонували вважати, що у кризовій ситуації позиції актантів-діячів є впізнаваними завдяки, зокрема, стійкому розподілу ролей, оскільки асоціюються з однією з двох груп, “центрованих чи то навколо жертви-потерпілого, чи то агресора-винуватця” [18, с.160].

Такий розподіл ролей актантів повертає нас до фундаментальної опозиції «свій» – «чужий», що є одним із базових концептів культури. А. П. Садохін, аналізуючи концепт «свій» зазначає: «свій» імпліцитно вказує на цілу низку явищ

навколишнього світу, що сприймається як знайоме, звичне, таке, що не потребує обґрунтувань» [14, с. 69]. До категорії «свої» відносяться люди, чия поведінка відповідає етичним нормам певного суспільства, до якого також належить суб'єкт оцінки.

Н. Д. Арутюнова вважає, що існування образу «чужі» у колективній та індивідуальній картині світу є необхідною умовою для семіотизації особистості та регулятором її досвіду та поведінки [2, с. 247]. Образ «вони» частіше є типізованим, зазначає Т. Л. Камінська, оскільки «людина, зазвичай, має менше досвіду ... спілкування з «не своєю групою» [7, с. 63]. Одною з причин появи «чужого» є виникнення конфлікту, який породжує кризову ситуацію. Причини конфлікту можуть бути різними: соціальними, ідеологічними, економічними, етичними або політичними.

Антропоцентрична лінія в газетному макротексті «Теракти в Бостоні» являє собою двополюсну структуру, тут спостерігаємо опозицію актантів:

«ми» / «свої» :: «вони» / «чужі»

Ця опозиція чітко представлена у промові президента Б. Обама після терактів у Бостоні:

*“We will get to the bottom of this,” the president said. “We will find **who** did this, and we will find out why **they** did this”* [19, 56108].

Опозиція займенників «ми» – «вони» використовується з аргументаційною метою та, як зазначає А. Д. Белова, «відповідає демонстративній фазі розвитку конфлікту» [3, с. 65]. «Ми» – то є спільнота людей, які постраждали в терактах: ті, хто вже не є живий, та ті, чиє життя продовжується. «Вони» – то є «чужі», люди, які живуть відповідно до інших норм, мають інші етичні цінності. До групи «вони» належать виконавці та організатори терактів. При зверненні до широкої громадськості займенник першої особи множини підкреслює, що відповідний текст містить і думки автора, і думки його однодумців. Крім того, інклюзивний займенник *we*, як зазначає І. О. Розмаріца, «переносить адресата в позицію людини, що є близькою до автора повідомлення та володіє унікальною з ним спільною пам'яттю» [12, с. 37]. У цьому прикладі позиція автора статті надана імпліцитно, вона співпадає з позицією особи, яку цитують – президента США. Журналіст виявляється залученим до групи, яку Барак Обама позначив «ми».

Присутність «чужих» у картині світу та протиставлення себе чужим, на думку М. Л. Дубосарської, «сприяє внутрішній згуртованості та мобілізації будь-якої групи, ... робить менш важливими усі її внутрішні розбіжності та протиріччя у порівнянні з розбіжностями та протиріччями, що існують між цією групою та чужими» [5, с. 168]. У наступному прикладі один із читачів газети “The New York Times” у рубриці «Листи читачів» від імені усіх американців висловлює свою підтримку мешканцям Бостону:

As we did after 9/11, we need to show that we will once again stand together as Americans and support our friends in Boston [19, 56108].

В іншій публікації – репортажі наступного газетного номеру журналіст розповідає про реакцію мешканців Бостона на теракти в місті:

*A half-hour after the attacks, I crossed the marathon route two miles west of the explosions By this time I knew what had happened; the whole city did.... A lot of hugging was going on. **People** stared at their phones even though cell service was down. I passed **a homeless woman** on a bench. **She** asked, “**Them demons** been caught yet?” I said I didn’t know. **She** said, “**They will, they will**” [19, 56109].*

Як зазначає А. В. Колесниченко, «головне в репортажі – ефект присутності» [9, с. 41], коли читач ніби бачить, чує та сприймає те, що відбувається разом із журналістом. До групи «свої» цього разу належать наступні актанти: журналіст, що розповідає від першої особи (*I*), люди, шоковані тим, що сталося (*people*), жінка-безхатченко (*a homeless woman - she*). Метонімічні вирази *the whole city* та *a lot of hugging* дозволяють зобразити єдність та згуртованість людей у ситуації горя та небезпеки. У групу «чужі» включаються «вони» (*they*), їх позначають пейоративно забарвленою лексемою «демони» (*demons*).

С. Л. Сахно зазначає, що «у чужому світі, де все недискретно та невизначено, закріпленість імен за об'єктами є більш відносною» [15, с. 97]. Отже, у макротексті «Теракти в Бостоні» для позначення спочатку невідомих винуватців злочину використовується серія номінацій. Про виконавців бостонських терактів у №№ 56108 – 56113 NYT пишуть в однині та множині: *perpetrator* (злочинець), *attacker* (нападник), *terrorist/s* (терорист/и), *fanatics* (фанатики). Та, навіть, *the bad men – strangers* (погані дядьки – чужі) [NYT, 56109] – у публікації, де журналіст повідомляє про те, як розповідав про події власній чотирирічній доньці.

Увагу читачів публікацій макротекста привертають межові, перехідні ситуації, в яких «свої» та «чужі» опиняються на межі між фокусним та фоновим просторами (простором кризової події та простором некризової події – простором безпеки). Отже, суб'єкт, відмічений як «свій», переходячи з фокусного простору до фонового цілим та неушкодженим викликає почуття радості та співчуття; суб'єкт, відмічений як «чужий», в аналогічній ситуації викликає обурення та гнів.

У наступному прикладі особами, що потрапляють із фокусного простору до фонового простору кризової ситуації, є ті, хто організував вибухи в Бостоні: життя терористів після терактів продовжується у звичайному режимі. Джохар та Тамерлан Царнаєви повертаються додому та протягом кількох днів поводять себе як звичайні американці. Відзначається, що часовий проміжок переходу «чужих» із фокусного до фонового простору занадто короткий – «всього п'ять годин»:

Just five hours after the bombs exploded at the Boston Marathon last week, Dzhokhar Tsarnaev, 19, was back at his computer, doing what he did almost every day, posting a message on Twitter. His brother, Tamerlan, 26, returned to his home in Cambridge, which he shared with his wife and their 3-year-old daughter, and went about his normal activities... [19, 56119].

Як зазначалось, у результаті вибухів на фініші Бостонського марафону загинуло три людини. Ім'я одної з них у № 56109 газети “The New York Times” не вказано. Читачам відомо лише, що йдеться про студентку родом із Китаю, та що університет чекає на дозвіл її родини для оприлюднення її особи:

... the Chinese Consulate in New York said that **she** was a Chinese national. The university is waiting for permission from the family before releasing her name [19, 56109].

У № 56110 цій дівчині присвячено цілу статтю («*Grad student with eye on career in finance is mourned in China*»). У статті повідомляють не тільки ім'я дівчини – Лу Лінгзі (*Lu Lingzi*), але також висвітлюють окремі епізоди її життя. Звідси випливає, що рідні дівчини надали дозвіл оприлюднити ці дані. У макротексті «Теракти у Бостоні» вдається індивідуалізувати події завдяки індивідуалізації дійових осіб. Тут відмічаємо велику кількість публікацій у жанрі «історія людини».

Зазначимо, що референтну кризову ситуацію що склалась у наслідок терактів у Бостоні ми відносимо до разових. Разова кризова ситуація викликана однією або кількома подіями, що співпадають у часі. Вона характеризується чітко позначеним початком та відзначається нетривалістю у реальному часі [17, с. 37].

Одним із способів пробудити та утримати читацьку увагу під час висвітлення криз такого штибу в газетних публікаціях є акцентування емоційного аспекту описуваної ситуації, апеляція до найкращих почуттів аудиторії. Найефективнішим засобом апеляції до читацьких почуттів є розповідь про постраждалих, це дозволяє примусити читача більш глибоко відчувати події того дня, ніби побачити все на власні очі. Н. Д. Арутюнова пише про те, що «перехід до людського фактору завжди вносить до тексту елемент інтенціональності», що пов'язаний із модальною установкою мовця [1, с. 177]. Таким чином, наприклад, подається розповідь про хлопчика Мартина Ричарда та молоду жінку Крісл Кемпбел, які, так само як і Лу Лінгзі, загинули під час вибухів на фініші:

Martin Richard and Krystle Campbell, two of three people killed Monday at the Boston Marathon... were there to watch others. They were not supposed to be the subjects of a newspaper story ... [19, 56108].

Обидві людини не з власної волі стають діями-жертвами кризової ситуації. Парадоксальність того, що відбувається показано за допомогою такої стилістичної фігури як хіазм (що несе в собі нотку гіркої іронії), який можна пояснити наступним чином: прийти задля того, щоб подивитись на інших, а не для того, щоб подивились на тебе.

Г. Г. Почепцов відмічає, що «управління інформаційним простором тяжіє до того, щоб вводити до масової свідомості інформаційні структури, наперед передбачаючи реакцію на них. «І новини, і романи, і «мільні опери» будуються на певній, як можна це окреслити, «героїчній граматиці» [10, с. 45]. Людина, що є «споживачем» даної інформації, реагує на неї через свою причетність, участь у цій ситуації.

На думку цього дослідника, у кризовій ситуації читач відчуває вкрай гостру необхідність у «героїзації» дійсності. У цьому випадку серед «своїх» завжди вирізняється хтось, якась людина чи люди, дії яких гідні того, щоб ними захоплюватися та ставити в приклад іншим. Поряд із героїзацією «своїх» ЗМІ можуть бути схильні демонізувати «чужих»: герою протиставити антигероя. Для створення певних патріотичних настроїв ЗМІ схильні оцінювати вчинки героя виключно зі знаком "+" та висвітлювати саме їх, ніж вчинки антигероя, чий дії схильні зображувати виключно зі знаком "-". Ситуацію «зіткнення з небезпекою»,

із якої людина виходить переможцем, Г. Г. Почепцов називає «перемогою над небезпекою»: людина «стає героєм тільки тоді, коли при зіткненні з небезпекою обирає варіант єдиної правильної поведінки» [11, с. 236]. Отже, після вибухів на фініші Бостонського марафону багато американців, ризикуючи власною безпекою, допомагали пораненим, залишаючись в епіцентрі кризових подій:

Men and women, choosing to abandon safety, charged head on into the chaos, looking to assist. In the face of death, the human spirit remained unwavering among the fire, blood and disorder [19, 56108].

... the civilian bystanders to the attack ran toward the first blast to give aid to the victims, without a second thought for their own safety [19, 56109].

Як бачимо, в тій ситуації, що склалася, газета “The New York Times” публікує історії, які мали б утримати позитивні настрої читацької аудиторії, імпліцитно позначеної як «своя».

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що цілісність смислового простору газетного макротекста обумовлена тим, що позиції діячів є зафіксованими (винуватець або жертва), впізнаваними (завдяки механізмам кореференції та прямої оцінки), присутніми у низці газетних публікацій макротекста (як горизонтально, так і вертикально). У кризовій ситуації впізнаваність позицій актантів забезпечується за рахунок стійкого розподілу ролей, які характеризуються полярністю (протиставляються). Таким чином, тенденція до стійкої поляризації суб'єктних ролей за принципом «свій» – «чужий» є одною з характеристик денотативного простору макротекста про кризову ситуацію. Дослідження великих текстових масивів, вочевидь, є перспективним, оскільки пов'язано з щоденними потребами в опрацюванні інформації із залученням як традиційних (лінгвістика тексту), так і нових підходів (синергетика).

Література

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. М.: Наука, 1988. 341 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. К.: Киевский ун-т им. Тараса Шевченко, 1997. 311 с.
4. Діахронічна лінгвосинергетика – новий ракурс дослідження еволюції мови. Інтегральна теорія англословянської комунікації: колективна монографія. Одеса, 2015. С. 65 – 105.
5. Дубоссарская М. Л. Свой-Чужой-Другой: к постановке проблемы. Вестник Ставропольского государственного университета. Ставрополь, 2008. С. 167 – 174.
6. Зинченко В. Г. Межкультурная коммуникация. Системный подход: Учебное пособие. Нижний Новгород: изд-во НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2003. 192 с..
7. Каминская Т. Л. Образ адресата в текстах массовой коммуникации: семантико-прагматическое исследование: дисс. ... докт. филол. наук. С-Пб., 2009. 283 с.

8. *Колегаева И. М.* Газетный текст как коммуникативное явление. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2002. Вип. 11. С. 116 – 126.
9. *Колесниченко А. В.* Практическая журналистика. Учебное пособие. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2008. 192 с.
10. *Почепцов Г. Г.* Информация & дезинформация. К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. 256 с.
11. *Почепцов Г. Г.* Семиотика. М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2002. 431 с.
12. *Розмаріца І. О.* Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології (на матеріалі сучасної англійської мови): дис.... канд. філол. наук. Київ, 2003. 207 с.
13. *Романова Т. В.* Человек и время. Язык. Дискурс. Языковая личность: монография. Нижний Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2011. 248 с.
14. *Садохин А. П.* Введение в теорию межкультурной коммуникации. М.: Высшая школа, 2005. 310 с.
15. *Сахно С. Л.* «Свое-чужое» в концептуальных структурах. Логический анализ языка. Культурные концепты. М.: Наука, 1991. С. 95 – 101.
16. *Співак С. М.* Власна назва в композиційно-смісловій структурі віршованих текстів американської поезії ХХ століття: комунікативно-когнітивний підхід: дис. ... канд. філол. наук. К., 2003. 197 с.
17. *Терехова Л. В.* Газетный макротекст: единство категорий ВРЕМЯ, ПРОСТРАНСТВО, ЧЕЛОВЕК в публикациях о кризисной ситуации (на материале англоязычной периодики): дисс. ... канд. филол. наук. Одесса, 2015. 238 с.
18. *Терехова Л. В.* Оппозиция «свой»- «чужой» в газетном макротексте. *Південний архів. Філологічні науки*. Херсон, 2017. Вип. 66. С. 160 – 165.
19. The New York Times (NYT) 2013, №№ 56108 – 56125.

Л. В. Терехова,

*Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,
кафедра лексикологии и стилистики английского языка*

А. А. Драгомирецкий,

*Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,
кафедра французской филологии*

ПОЛЯРИЗАЦИЯ РОЛЕЙ АКТАНТОВ В ГАЗЕТНОМ МАКРОТЕКСТЕ

В статье рассмотрены особенности реализации оппозиции «свой» - «чужой» в денотативном пространстве газетного макротекста, изображающего кризисную ситуацию. Актанты, присутствующие в денотативном пространстве в качестве субъектов действия, речи и оценки склонны избавляться от нейтральности, тяготея к одной из двух групп, представленных жертвой (потерпевшей стороной) или агрессором (виновником).

Ключевые слова: «свой»-«чужой» / «мы»-«они», газетный макротекст, кризисная ситуация.

L. V. Terekhova,
*Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of Lexicology and Stylistics of the English Language;*

O. O. Dragomyretskyy,
*Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of French Philology*

POLARIZATION OF THE ACTANTS' ROLES IN A NEWSPAPER MACROTEXT

The article deals with the peculiarities of the implementation of the opposition "self" - "alien" in the denotative space of a newspaper macrotext depicting a crisis situation. The actants, who are present in the denotative space as subjects of action, speech and evaluation, tend to get rid of neutrality, gravitating towards either of two groups: the victim (the injured party) or the aggressor (the culprit).

Key words: "self" - "alien" / "we" – "they", newspaper macrotext, crisis situation.